

„ALATTVALÓK VAGY POLGÁROK LESZNEK?”

**A FIATALOK AKTÍV ÁLLAMPOLGÁRSÁGI KÉSZSÉGEI MAGYARORSZÁGON
NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN**

MÁSODELEMZÉS NEMZETKÖZI ADATBÁZISOK ÉS A SZAKIRODALOM ALAPJÁN

**KUTATÁSI
ÖSSZEFOGLALÓ**

2010. JÚNIUS

- 3** Előszó
- 4** Vezetői összefoglaló
- 7** **I. Bevezető – az aktív állampolgárság fogalma**
- 8** **II. A fiatalokat körbevevő értékek és a fiatalok közérzete**
- 10** **III. A fiatalok állampolgári attitűdjei**
A jó állampolgárról alkotott kép
A politikával és a döntéshozatalban való részvétellel kapcsolatos attitűdök
A fiatalok egyéb attitűdjei – diszkrimináció, előítéletesség, vállalkozókészség, együttműködés
- 15** **IV. A fiatalok állampolgári ismeretei:**
demokrácia-értelmezés és az ismeretek alkalmazása
- 16** **V. A fiatalok részvétele:**
szervezeti tagság, önkéntesség, demokratikus tiltakozási formák
- 18** **VI. Kísérletek az állampolgári aktivitás komplex mérésére:**
összesített aktív állampolgárság indikátorok
- 21** **VII. Az iskola szerepe**
- 24** Melléklet/Jegyzetek

ELŐSZÓ

Az Aktív Állampolgárság Alapítvány azzal bízta meg a TÁRKI-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktató Kutató Központot, hogy tekintse át a magyar fiatalok állampolgári attitűdjeire vonatkozó kutatási adatbázisokat és szakirodalmat, valamint foglalja össze ezek főbb eredményeit, megállapításait. Az adatbázisok másodelemzésére épülő munkából született egy zárótanulmány,¹ jelen dolgozat ennek összefoglalója.

A téma ma aktuálisabb, mint valaha. A mai – jelentős társadalmi és gazdasági változásokat átélő – Európai Unió olyan polgárokat igényel, akik képesek megküzdeni a korunkat jellemző bizonytalanságokkal, ugyanakkor érzékenyek szűkebb és tágabb közösségük problémáira is. Az európai integráció és a globális versenyben való részvétel szükségessé teszi a rugalmas tudással és képességekkel rendelkező munkaerő felkészítését. Emellett azonban az is kulcsfontosságú cél, hogy Európa demokratikus, társadalmilag befogadó és esélyegyenlőséget biztosító, összetartó társadalom legyen.

Az Európa Tanács és az Európai Unió az elmúlt évtizedben számos kezdeményezést tett annak érdekében, hogy az aktív állampolgárságra nevelés céljait, elméleti kereteit és mérését kidolgozza, és javaslatokat tegyen azok politikai megvalósítására.² Az Európai Unió az oktatás számára meghatározott kulcskompetenciák közt szerepelteti a szociális és állampolgári kompetenciát, valamint a kezdeményezőképeséget és a vállalkozókészséget is.³ 2006-ban az Európai Bizottság elindított egy olyan programot, amely egységes rendszerben írja le az oktatásban szükséges kulcskompetenciák tartalmát.⁴ Ebben a keretben folyik az aktív állampolgárság kompetencia tartalmának kidolgozása is. 2008-2009-ben egy nagyszabású nemzetközi mérésre is sor került, amely a 14 éves diákok állampolgári készségeit vizsgálta Európa-szerte.⁵

A kutatási jelentéssel az Aktív Állampolgárság Alapítványnak és a Tárki-Tudoknak az a célja, hogy hozzájáruljon a témával kapcsolatos magyar oktatáspolitikai fejlesztéséhez és a 2011-ben esedékes magyar EU elnökségre való felkészüléshez. Reményeink szerint a dolgozat serkenti majd a szakmai vitát és hozzájárul ahhoz, hogy Magyarországon is egyre inkább aktív, felelős és európai állampolgárként élhessenek a ma és a jövő generációi.

Az állampolgárság fogalma az elmúlt húsz évben jelentős átalakuláson ment keresztül. Az eredetileg jogi státuszként értelmezett állampolgár-fogalom egyrészt elmozdult egy dinamikus, cselekvést hangsúlyozó irányba, másrészt új tartalmakkal is bővült (pl. környezeti tudatosság, vállalkozókészség stb.). Tanulmányunk célja annak vizsgálata, hogy a hazai fiatalok hogyan értelmezik az állampolgári szerepet és ez a szereptudat együtt jár-e olyan értékekkel és készségekkel, melyek a demokratikus cselekvést segítik elő.

A kutatások rávilágítottak, hogy az aktív állampolgári attitűd összefüggésben áll egyéb társadalmi makromutatókkal.⁶ Minél tisztábbnak, korrupciómentesnek érzik a közéletet egy adott ország lakói, annál inkább hajlandóak aktív, felelős állampolgárként viselkedni. Minél jobb társadalmi-gazdasági fejlettségi mutatókkal rendelkezik egy állam, annál jellemzőbb az emberek aktívabb állampolgári részvétele. Továbbá azokban az országokban, ahol a férfiak és nők közötti társadalmi különbségek alacsonyak, az aktív állampolgárság index magasabb.

Az elmúlt évtizedben több olyan hazai kutatás készült, mely célzottan vagy érintőlegesen foglalkozott az állampolgári szerep vizsgálatával. Eredményeik szerint a fiatalok körében állandósulni látszik a politikából való kiábrándultság, ami bizalomhiányban, érdeklődéshiányban, a cselekvőképesség érzetének hiányában, valamint cselekvéshiányban manifesztálódik. Az általunk vizsgált nemzetközi felvételek adatai azonban még a hazai eredményeknél is vészjóslóbbak.

Az aktív és felelős állampolgárság koncepciójában fontos elem a politikai érdeklődés és tájékozottság, valamint a demokratikus tiltakozó tevékenység, ezek azonban csak a szerep egyik dimenzióját írják le. A koncepcióban ma már sokkal hangsúlyosabb a civil társadalom életében való tevékeny részvétel. A nemzetközi adatok azt mutatják, hogy – különösen Európa közép-keleti és keleti felén – a fiataloknak csak kis hányada vesz részt mind a hagyományos politikai részvételi formákban, mind az új típusú civil szervezeti tevékenységekben. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a fiataloknak van igénye arra, hogy véleményüket elmondják és hogy részt vegyenek a döntésekben. Az Eurobarometer adatai szerint a magyar és az európai fiatalok szerint ez segíthetné elő leginkább, hogy aktívabb állampolgárokká válhassanak. Jelentős tapasztalat, hogy a polgárrá válásban a magyar fiatalok kiemelkedőnek tekintik az iskola szerepét. A fiatalok több mint háromnegyede szerint fontos lenne az iskolában megvalósuló állampolgári nevelés, 60 százalékuk pedig a civil szervezetek aktivizáló szerepét is fontosnak tekinti. Úgy tűnik, a fiatalok nem azért nem vesznek részt nagyobb intenzitással civil szerveződésekben, mert érdektelenek, hanem azért, mert nincs alkalmuk kipróbálni és megtanulni, hogy milyen egy jó célért, jó környezetben dolgozni. Mindez azt jelenti, hogy a civil szektor vonzóvá tételével valamint hatékony menedzselésével a fiatalok részvétele akár meg is háromszorozódna.

A World Values Survey vizsgálat eredményei megállapították, hogy az európai diákok körében viszonylag nagy a vállalkozói készség, ami az aktív és felelős állampolgári szerepkoncepciónak is fontos eleme. A hazai Ifjúság 2004 kutatás adatai azonban a fiatalok alacsony mértékű vállalkozási hajlandóságát regisztrálják, jóllehet a vállalkozóként tevékenykedők elégedettebbek munkakörülményeikkel, mint az átlagos fiatal hazai munkavállalók.

Arról, hogy a magyar fiatalok milyen állampolgári ismeretekkel rendelkeznek, viszonylag keveset tudunk. A 14 évesek beható nemzetközi vizsgálatára utoljára 1999-ben került sor a CIVED kutatás keretében, a 2008-2009-ben lezajlott utánkövető vizsgálatban ugyanis Magyarország nem vett részt. Az 1999-es eredmények szerint a hazai fiatalok a tudáselemeket, a konvencionális és a mozgalmi jellegű állampolgárság fontosságát tekintve a nemzetközi átlaghoz közel teljesítettek. Ugyancsak a nemzetközi átlag körüli volt az intézményekbe vetett bizalmuk és a nemzet iránti pozitív attitűdjük. Nemzetközi viszonylatban azonban kifejezetten rosszul teljesítettek a gyerekek a demokratikus működés lényegét megragadó kérdéseknél, a tény- és véleményállítás elkülönítésénél, illetve olyan

értelmező feladatokban, melyek a téma továbbgondolását igényelték. Lényeges különbség továbbá az, hogy a fiatalok a kormány gazdasági felelősségvállalását fontosabbnak tartották, mint a résztvevő országok általában, a társadalmi felelősségvállalását pedig kevésbé fontosnak. Az attitűdök esetében is kiemelhető néhány olyan dimenzió, amelyeket tekintve a magyar fiatalok a nemzetközi átlag alatt maradnak. Ezek az iskolai és a felnőttkori részvételi aktivitásra, valamint a nőikkel és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdökre vonatkoznak.

Egyéb kutatások is megerősítették, hogy a hazai diákok nem képesek a demokrácia lényegének megragadására. Az Iskola és demokrácia kutatás megmutatta, hogy mennyire kavarodnak a középiskolás diákok fejében a demokratikus értékek: a demokrácia fontosnak tartása jól megfér a vezérelv és az erőszakelv elfogadásával. A vezér- és erőszakelvvél való egyetértés 2005 óta tovább növekedett a fiatalok körében. A fiatalok döntő többsége azonosulni tud azzal az állítással, hogy Magyarországnak szüksége van olyan pártra, amelyik, ha kell oda is üt.

AZ ISKOLA MINT AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS IDEÁLIS TERÜLETE

Bár az iskola alkalmas helyszín lehetne az állampolgári nevelés megvalósítására, több jel is arra mutat, hogy nem tudja, illetve nem akarja felvállalni ezt a feladatot. A CIVED kutatás adatai alapján a magyar gyerekek nem érzik, hogy nyitott lenne az osztálylégkör, vagyis hogy ösztönöznék őket az önálló véleményalkotásra. Nem bíznak abban, hogy részvételi törekvéseik eredményekre vezethetnek az iskolában. Mind az iskolai, mind a potenciális felnőttkori részvétel iránti attitűdjeik elmaradnak a nemzetközi átlagtól. A nyugati és északi államokban, sőt néhány mediterrán országban is jobbnak ítélték a gyerekek az iskolai, osztálytermi légkört, magabiztosabbak voltak az iskolai részvétel esélyeit illetően, valamint általában toleránsabbnak és nyitottabbnak bizonyultak. A poszt-szocialista államok közül a lengyelek állnak e téren a legjobban: a diákok toleránsabbak és nyitottabbak, mint más kelet-európai országokban. Nemcsak a gyerekek tudása átlag feletti, de nyitottnak érzik az osztálytermi klímát és bizakodóak az iskolai és a felnőttkori társadalmi részvételüket illetően.

Tapasztalataink szerint a magyar iskolarendszer a pusztán információátadás, a normatív, előre meghatározott kérdésekben és válaszokban gondolkodó szemlélet mentén szerveződik. Így sem tudásanyagában, sem módszereiben nincs felkészülve arra, hogy fontos társadalmi kérdések megtárgyalásának, vélemények ütköztetésének adjon teret. Az oktatásból hiányzik a vitakultúra nevelés, amely a tudatos és aktív állampolgári részvétel alapja. Az állampolgári nevelés nem szerepel külön tárgyként az iskolai órarendekben, hanem legfeljebb modul-tárgyként. Ez önmagában nem lenne probléma, hiszen az aktív és felelős állampolgárrá nevelés az egész iskolát átható (ún. „whole school”) misszió, amit nem lehet heti egy órában megvalósítani. Sokkal inkább arra kellene törekedni, hogy az iskolát demokratikus létté tegyék, ahol a diákok érdemben gyakorolhatják azokat a jogokat és felelősségeiket, melyekkel szélesebb közösségekben élhetnek. A diákönkormányzat, illetve a diákok (iskolapolgárok) bevonása az iskolai tervezési feladatokba és döntéshozatalba hatékonyan tudná ezt elősegíteni.

Az iskolákban mindennél nagyobb szükség lenne olyan tanárookra, akik példaképként szolgálhatnak a demokratikus, aktív állampolgári szerep megformálásához. Ezzel ellentétben az figyelhető meg, hogy a tanárképzésbe kerülő középiskolások maguk sem rendelkeznek az állampolgári neveléshez szükséges kompetenciákkal. A szelektív iskolarendszernek köszönhetően legtöbb esetben nem találkoztak tőlük különböző társadalmi csoportokkal, nem alakultak ki stratégiáik a problémakezelésre és gyakran maguk is előítéletesek. Fülöp Márta és társai kutatásai szerint a gyakorló pedagógusok jó állampolgárról alkotott fogalmában pedig lényegesen fontosabb szerepet tölt be a szabálykövető

viselkedés, mint a közösségi életben való részvétel, a tolerancia és együttműködés. Ennek ellenére a tanárképzésben és továbbképzésben alig kap szerepet a demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés. Míg a témára vonatkozó uniós segédanyagok tengerszám készülnek, ezek terjesztése nem megoldott. A hazánkban készült legújabb oktatási programcsomagok ma szerzői jogi viták miatt raktárakban porosodnak. Elérhetővé tételük nagyon fontos volna ahhoz, hogy az állampolgári nevelés minősége fejlődhessen.

Kutatásunk megállapította, hogy a magyar fiatalok politikai és társadalmi aktivitása nemzetközi összehasonlításban alacsony. Ugyanakkor látható, hogy a gyerekekben van igény arra, hogy véleményüket megosszák, ha erre módot kapnak. Mind az iskolarendszernek, mind a civil szférának reflektálnia kell erre az igényre. Az aktív állampolgárságra nevelés olyan folyamat, mely egy erős motiváló közeg jelenlétében tud megvalósulni. A WVS vizsgálatok hazai eredményei azonban évek óta arra mutatnak, hogy a magyar társadalom zárt és abban a tradicionális értékek dominálnak, úgy tűnik, életkortól függetlenül.

A közösségépítés ideológiáktól független társadalmi érték. A közösség, ha nyitott, együttélésre nevel és felelőssé tesz. A tradíciók tisztelete ugyanakkor erősíti az önbizalmat és arra is ráébredhet, hogy milyen sokszínű a valóság. Ez a célja az állampolgárságra nevelésnek.

Bevezető

– az aktív állampolgárság fogalma

Az állampolgárság fogalma a közelmúltban jelentős átalakuláson ment keresztül. A jogi státusz-ként értelmezett állampolgár-fogalom egyrészt elmozdult egy dinamikus, cselekvőseget hangsúlyozó irányba, másrészt új tartalmakkal is bővült (környezettudatosság, vállalkozókészség, önkéntesség stb.). A kutatásunk során alkalmazott aktív állampolgárság fogalom három jellemzővel definiálható: aktív, tehát az ismeretek, készségek, értékek és attitűdök konkrét magatartásformákban öltönek testet. A fogalom továbbá felelős, vagyis nemcsak a jogaival, hanem a kötelességeivel is tisztában lévő, a társadalom többi tagjával szolidáris állampolgárt feltételez. A koncepció továbbá demokratikus – a demokrácia keretein belül értelmezhető értékrendszert követő – állampolgári viselkedést feltételez, amelybe semmilyen kirekesztő, illetve törvénybe ütköző magatartás nem fér bele. Ez az állampolgárság fogalom leginkább David Kerr (2008) meghatározásához áll közel (1. táblázat).

TUDÁS	emberi jogok és felelősségek, politikai kultúra, történelmi ismeretek, aktuális ügyek, kulturális örökség, jogi kérdések és az, hogy miként befolyásolja mindez a politikát és a társadalmat
KÉSZSÉGEK	konfliktuskezelés, interkulturális kompetencia, tájékozott döntéshozatal, kreativitás, a társadalom és a politika befolyásolásának képessége, kutatási képességek, képviselői, autonómia, támogatás, kritikai gondolkodás, kommunikáció, vitakészség, aktív figyelem, problémamegoldó képesség, az ellentmondásos jelenségekkel való megbirkózás képessége, együttműködési készség, kockázat felismerése
ATTITŪDÖK	politikai bizalom, politikai érdeklődés, politikai hatékonyság, autonómia és függetlenség, rugalmasság, kulturális megértés, a más kultúrák tisztelete, a változásra, véleménykülönbségre való nyitottság, az aktív állampolgári részvétel iránti felelősség és nyitottság, a társadalom és politika befolyásolása
ÉRTÉKEK	emberi jogok, demokrácia, tolerancia, nemek közötti egyenlőség, fenntartható környezet, béke és erőszakmentesség, igazságosság és méltányosság, az aktív állampolgári részvétel elismerése
IDENTTÁSOK	személyes és közösségi identitás, nemzeti és globális identitás érzése

1. táblázat Az állampolgárság megújult fogalmának elemei Kerr meghatározása alapján

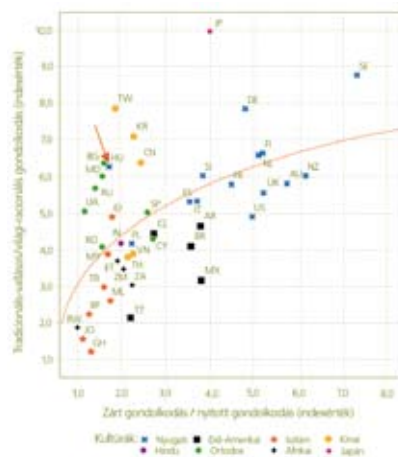
Forrás: Aktív Állampolgárság Alapítvány „Alattvaló vagy polgár?” Munkakonferencia, 2008. Összefoglaló riport, David Kerr előadása, 22. oldal

A továbbiakban a témához kapcsolódó nemzetközi és hazai kutatások és adatbázis-elemzés eredményeit foglaljuk össze (ezek listáját lásd a mellékletben).

A fiatalokat körbevevő értékek és a fiatalok közérzete

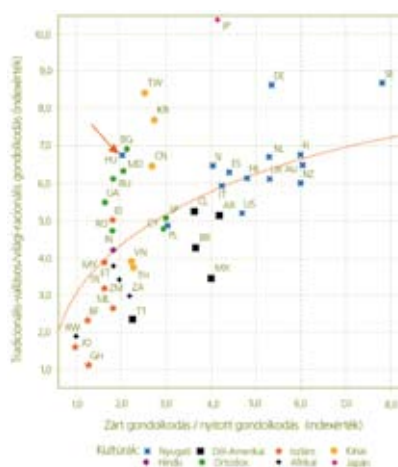
A fiatalok állampolgári attitűdjeit minden bizonnyal meghatározza, hogy milyen értékvilágban élnek. A World Values Survey (WVS) eredményei szerint hazánk értékrendje évtizedek óta nagyjából hasonló, viszonylag szekularizált és nagy mértékben zárt, közelebb áll a bolgárokéhoz (és általában az ortodox vagy keleti országokéhoz), mint a szlovénekéhez (1. és 2. ábra). Ez a zártság nem a korösszetételből adódik és nem magyarázható azzal sem, hogy itthon az iskolázottság átlagos szintje alacsonyabb, mint nyugaton.

1. ábra A világ 44 társadalmának pozíciója a tradicionális-vallásos/világi-rationális gondolkodás és a zárt gondolkodás/nyitott gondolkodás által kirajzolt értéktérben

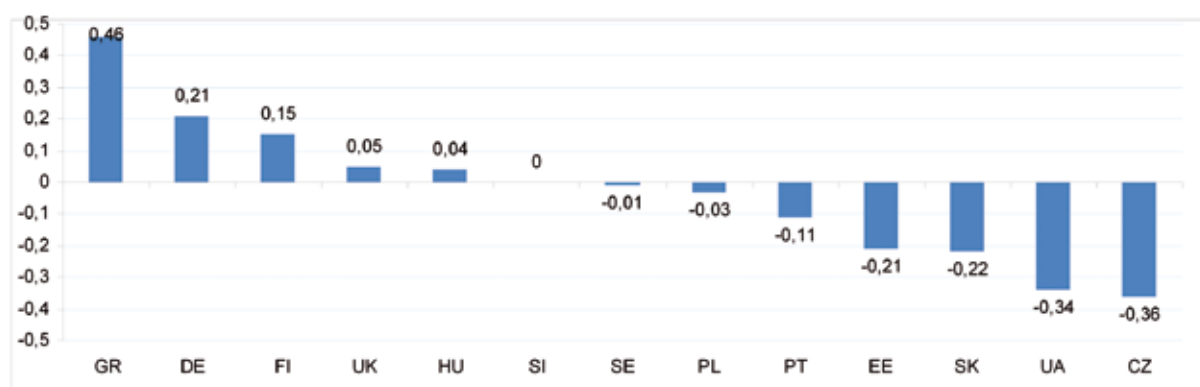
Forrás: Keller Tamás: Magyarország helyzete a világ értéktérképén. TÁRKI, Budapest, 2009, 12. oldal

2. ábra A 35 év alatti népeosszegrre számított pontszámok a tradicionális-vallásos/világi-rationális gondolkodás és a zárt gondolkodás/nyitott gondolkodás által kirajzolt értéktérben

Forrás: Keller 2009, 13. oldal

Egy másik adatbázisból viszont kedvezőbb képet kapunk. Itt a társadalmi-szociális értékek: a hátrányos helyzetűek segítése, az egyenlőség, a lojalitás és a környezetvédelem fontosabb a hazai fiatalok számára, mint több más, posztszocialista államban (3. ábra). Erre részben a környezetvédelemnek a faktorban való szerepeltetése lehet a magyarázat, ami a magyar fiatalok körében hangsúlyos szerepet kap.

3. ábra A társadalmi-szociális faktor pontszámainak átlagértéke az egyes országokban

Forrás: European Social Survey (ESS) (2001-2008)

Az értékek tekintetében az Ifjúság kutatások is azt mutatják, hogy van bizonyos elmozdulás a fiatalok körében a materiális értékektől a posztmateriálisak felé. Az is megfigyelhető ugyanakkor, hogy a fiatalok közérzete 2000 és 2008 között romlott. A jövőre vonatkozó várakozásaik tekintetében 2004 és 2008 között szintén romlás következett be. 2008-ban a fiatalokat leginkább a munkanélküliség, a pénztelenség és elszegényedés, valamint a létbizonytalanság és a kilátástalan jövő aggasztotta. Majdnem minden második fiatal várt kedvezőtlen változásokat a gazdaságban és az emberek életszínvonalában, közel 40 százalékuk pedig a személyes helyzetével kapcsolatban is inkább pesszimista volt. 30 százalék körül volt azok aránya, akik az ország helyzetében és/vagy az emberek életszínvonalában sem vártak elmozdulást. A válaszadók körülbelül negyede negatív változásokra számított.

A fiatalok állampolgári attitűdjei

A jó állampolgárról alkotott kép

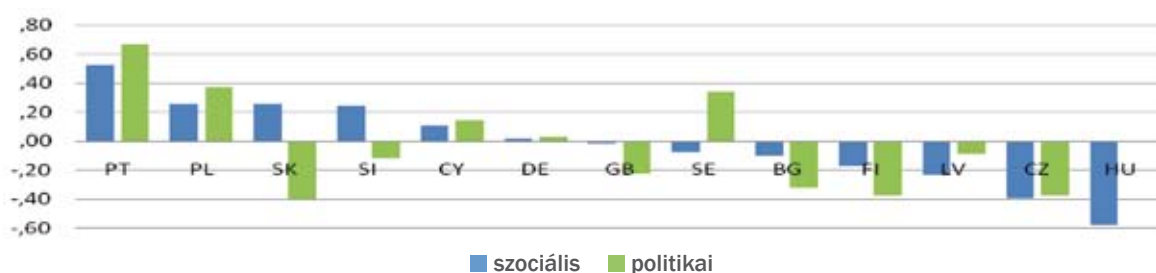
A szociális értékek jelen vannak a hazai fiatalok értékészletében, azonban ezek nemzetközi összehasonlításban nem mondhatók meghatározónak, sőt egyes kutatások a társadalmi szolidaritás és felelősségérzet aggasztó hiányát mutatják a fiatalok bizonyos csoportjainál. Milyen kép él egy ilyen társadalomban a fiatalok fejében a jó állampolgárról? Az Ifjúság kutatásban megkérdezett fiatalok szerint ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, mindenekelőtt törvénytisztelőnek kell lennie, és fizetnie kell az adókat, járulékokat. Ez után következik az önálló véleményalkotásra való képesség és a szavazáson való részvétel. A fiatalok a tájékozottságot, a közösségi és önkéntes tevékenységet, valamint az aktív politizálást tartják a legkevésbé fontosnak (4. ábra).

4. ábra Mennyire fontos ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, az, hogy...” (0-tól 100-ig terjedő skála átlagértékei)

Forrás: Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.): Ifjúság 2008 Gyorsjelentés. Szociális és Munkaügyi Intézet, 2009, 112. oldal

Az International Social Survey Program (ISSP) adatai is azt mutatják, hogy a magyar fiatalok számára a jó állampolgár fogalmában a szociális faktorok (hátrányos helyzetűek segítése, mások véleményének megértése) kevésbé fontosak (5. ábra). A politikai részvételt (szavazás, szervezeti részvétel) tekintve szintén nem emelkedünk ki. (A politikai faktor a zérus értékhez nagyon közel áll, az ábrán ezért nem látható.)

5. ábra A szociális és politikai faktorok az egyes országokban

Forrás: ISSP 2004

A hazai fiatalok jó állampolgár képének legfontosabb eleme tehát a szabálykövető magatartásforma, míg a szociális és politikai részvételi elemek kevésbé fontosak.

A politikával és a döntéshozatalban való részvétellel kapcsolatos attitűdök

Az Ifjúság kutatás eredményei szerint a 15-29 éves korosztály nagyjából háromnegyede úgy érzi, hogy a politikusokat nem érdekli igazán a fiatalok véleménye. Azt gondolják továbbá, hogy az országos politikusok még a helyi politikusoknál is kevésbé figyelnek az ifjúság álláspontjára. A megkérdezettek úgy érzik, nincs beleszólásuk a közügyekbe, különösen az országos ügyekbe. A fiatal korcsoportok politikai érdeklődése és aktivitása a 2000-2008-as időszakban folyamatosan igen alacsony volt; ennek szintje még a választási kampányok időszakára sem változott lényegesen.

Szabó Ildikó és Örkény Antal kutatásában⁷ a vizsgált középiskolások harmada gondolta azt, hogy a politikának nincs semmi haszna. A megkérdezettek ugyanakkor közel kétszer akkora arányban mondták azt, hogy a politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok a maguk karrierjét építsék. Bár a politikától való elfordulás nem kifejezetten magyar jelenség, hazai mértéke nemzetközi viszonylatban is magasnak számít. Az ESS adatfelvétel eredményein az új uniós tagállamok esetében jól látszik a politikával kapcsolatos érdektelenség növekedése a fiatalok körében (2. táblázat). A cseh fiataloknál az érdektelenség aránya 2000 és 2008 között több mint kétszeresére nőtt, és hazánkban is tetemes a növekedés. Itthon azok aránya is nőtt, akik rendszeresen nehézségekkel találkoznak a politika megértése során.

	2001					2006/2008*				
	1	2	3	4	N	1	2	3	4	N
Csehország	1	17	60	22	145	1	6	44	49	470
Görögország	5	17	39	39	348	6	14	37	43	312
Írország	5	29	32	34	338	2	27	30	41	286
Portugália	10	26	35	29	287	3	28	29	41	346*
Magyarország	4	27	46	23	281	3	16	45	36	243*
Olaszország	5	17	39	39	158	2	22	41	35	246
Spanyolország	4	15	40	41	304	5	17	44	34	385*
Szlovénia	2	23	49	26	294	4	31	36	30	216*
Lengyelország	2	25	53	20	497	2	23	47	27	342*
Luxemburg	6	22	39	33	351	3	25	46	26	363
Szlovákia	-	-	-	-	-	3	15	57	25	240*
Norvégia	7	22	57	14	255	4	15	59	22	226*
Ukrajna	-	-	-	-	-	2	23	53	22	279
Belgium	3	29	43	25	323	4	34	41	21	299*
Egyesült Kir.	5	38	33	24	303	8	38	35	19	339*
Franciaország	8	24	43	25	205	7	33	42	18	350*
Hollandia	10	44	36	10	329	4	51	28	18	242*
Észtország	-	-	-	-	-	5	25	53	17	271*
Svájc	4	40	40	16	327	12	30	42	16	263*
Svédország	10	38	39	13	310	8	40	35	16	285*
Ausztria	10	38	36	16	342	11	29	45	15	599
Finnország	1	30	55	14	369	5	35	47	14	335*
Dánia	7	41	43	9	197	15	39	36	10	191*
Németország	7	37	44	12	385	6	34	53	7	329*

2. táblázat Mennyire érdekli Önt a politika? A fiatalok válaszainak megoszlásai az egyes országokban, 1=nagyon érdekel; 4=egyáltalán nem érdekel (%); -: Az ország nem vett részt a kutatásban.

Forrás: ESS (2001; 2006/2008)

A Flash Eurobarometer 202 adatai szerint⁸ a fiatalok szinte minden országban hiányolják, hogy nem szólhatnak bele a döntésekbe (6. ábra). Különösen igaz ez a posztszocialista államokra. Itthon a fiatalok 90 százaléka gondolja azt, hogy aktívabb lenne, ha megkérdeznék és meghallgatnák a véleményét. A rangsort e tényező tekintetében szinte kivétel nélkül a posztszocialista államok uralják, együtt néhány mediterrán országgal. Az északi és nyugati államok a lista második felét foglalják el, de mindenhol elég magas a döntéshozásban való részvételi igény.

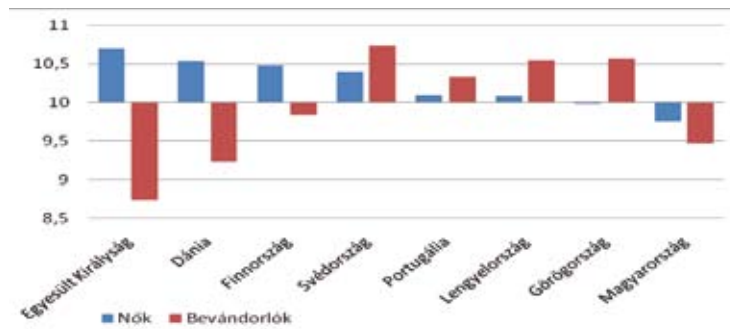
6. ábra Azok aránya, akik szerint segítene aktívabb állampolgárnak lenni, ha bevonnák a fiatalokat a döntéshozásba (%)

Forrás: Flash Eurobarometer 202 (2007)

A FIATALOK EGYÉB ATTITÚDJEI – DISZKRIMINÁCIÓ, ELŐÍTÉLETESÉG, VÁLLALKOZÓKÉSZSÉG, EGYÜTTMŰKÖDÉS

A diszkriminációra vonatkozó Eurobarometer⁹ adatok szerint a hazai fiatalok leginkább az etnikai alapú diszkriminációt tartják elharapózottnak (28%), majd ezt követi a fogyatékossgal élők diszkriminációja (19%) és a kor alapján történő megkülönböztetés (18%). A nemi és szexuális orientáció alapján történő diszkriminációt a fiatalok 10-10 százaléka tartja nagy problémának. A posztszocialista országok közül az etnikai diszkrimináció érzékelése nálunk a legmagasabb. Bár az adatok szerint a hazai fiatalok negyven százaléka tudja, hogy milyen jogai vannak és mit tehet diszkrimináció esetén, közel ennyien vannak azok is, akik nincsenek tisztában a lehetőségeikkel.

A CIVED kutatásban a nőkkel és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök vizsgálata alapján az összes résztvevő országot tekintve is a legrosszabbak között vagyunk (7. ábra). A magyar diákok alig fele tartotta nagyon fontosnak, hogy a nőknek és férfiaknak egyenlő munkáért egyenlő bért fizessenek. Alig ötödük nyilatkozott úgy, hogy nagyon fontos, hogy a bevándorlók megtarthassák saját kultúrájukat.

7. ábra A nőkkel és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök skálaeredményei az egyes országokban
Megjegyzés: a 10-es érték jelöli a nemzetközi átlagot

Forrás: CIVED 1999

Az Iskola és demokrácia című kutatás¹⁰ eredményei szerint az előítéletesség 2005-ben és 2008-ban is a romák, a románok és a zsidók ellen volt a legnagyobb mértékű.

Az aktív állampolgárság egyre hangsúlyosabb eleme a vállalkozó- és együttműködési készség, a versenyhelyzetek kezelésének készsége, melynek központi jelentősége van a közösségi részvételt illetően. A fiatalok vállalkozói hajlandóságát nemzetközi szinten a WVS adatain keresztül vizsgálhatjuk. Lengyel Györgynek a WVS legfrissebb hullámán végzett elemzése szerint¹¹ az unió összes tagállamára vonatkoztatva a potenciális vállalkozók felét a 34 év alattiak teszik ki. Az európai diákok népességbeli arányukhoz (9%) képest kétszer akkora arányban vannak azok között, akik potenciálisan vállalkoznának. Ez azt jelenti, hogy a diákok átlag fölött választják a vállalkozás lehetőségét; az egyéni teljesítmény és önállóság vonzó számukra.

Az Ifjúság 2004 adatai szerint a magyar fiatalok 2 százaléka volt önálló vállalkozó vagy társas vállalkozás tagja; 3 százalékuknak pedig a legfontosabb tervei között szerepelt a vállalkozás indítása. Az összes válaszadó 1 százaléka tesz félre pénzt vállalkozás indítására, a takarékoskodók közül pedig ez 3 százalékot jelent. Az alacsony arányok azonban nagy valószínűséggel nem a vállalkozói létformával kapcsolatos elégedetlenségből erednek, hiszen az Ifjúság 2004 vállalkozói az átlagnál elégedettebbek munkájuk különböző aspektusaival (3. táblázat).

Mennyire elégedett (értékelés 1-5-ös skálán; 1= egyáltalán nem elégedett, 5= nagyon elégedett)

	Átlag – dolgozók összesen	Átlag – vállalkozók
... fizetésével	3,02	3,24
... a munka érdekességével	3,71	4,23
... a szakmai fejlődési lehetőségekkel	3,21	3,63
... a munka önállóságával	3,97	4,52
... a munkakörülményekkel	3,7	4,13
... a munkaidő beosztásával	3,69	3,95

3. táblázat

Forrás: Ifjúság 2004

A magyar gyerekek és pedagógusok számára ugyanakkor a verseny és az együttműködés leginkább egymást kizáró fogalmakként tételeződik, holott a nemzetközi szakirodalomban is egyre népszerűbb a 'coopetition' (versengve együttműködni vagy együttműködve versenyezni) kifejezés. A magyar gyerekek versenyhelyzetben való viselkedését és versenyhez való viszonyulását Fülöp Márta¹² több nemzetközi vizsgálat kapcsán is elemezte. Fókuszcsoportos interjúkkal magyar, brit és szlovén gyerekek versenypercepcióját hasonlította össze. A magyar gyerekek sokkal inkább számoltak be arról, hogy a tanárok ösztönzik a versenyeken való részvételt és sok ilyen esemény zajlik az iskolákban. A másik két ország diákjaihoz képest a versenyhelyzeteket saját, iskolán kívüli élethelyzeteikben is sokkal inkább felismerték. A verseny kapcsán hangsúlyosan jelent meg a diákok beszámolóiban a mindenáron nyerni akarás vágya, a kooperáció azonban a kevesebbszer említett fogalmak között volt. Bár a beszámolókból az derült ki, hogy a tanárok ösztönzik a kooperációt, annak lényegi vonása nem az együtt végzett tevékenység, a problémák közös megoldása, hanem a többiekkel szembeni szabályos magatartás, a jó, illetve helyes viselkedés volt.

A fiatalok állampolgári ismeretei: demokrácia-értelmezés és az ismeretek alkalmazása

Az állampolgári szerep feltételezi a demokratikus rendszer működésével kapcsolatos ismeretek birtoklását. A hazai fiatalok állampolgári ismereteit is mérő Iskola és demokrácia kutatásban arra a kérdésre, hogy mit jelent számukra a demokrácia, a diákok többsége a személyes biztonságot jelölte meg, konkrétan a magánélet tisztelgetés tartását (65-75%) és a törvény előtti egyenlőséget (58-68%). A többpártrendszert (50%) és a kisebbségek jogainak érvényesülését (<50%) már kevesebben tekintették a demokrácia alkotóelemének.

Ugyanezen kutatás legmeglepőbb és egyben legmeggrázóbb eredménye az volt, hogy a vezérelvet és az erőszakelvet is elfogadók aránya a magasabb presztízsű iskolákban, vagyis a gimnazisták és a szakközépiskolások körében volt a legmagasabb. Még meglepőbb az az eredmény, hogy a demokráciát fontosnak tartók körében minden iskolatípusban magasabb volt a vezér- és az erőszakelvet elfogadók aránya, mint azok körében, akik a demokráciát személyes életükben nem tartották fontosnak. A fiatalok közel háromnegyede (71-75 %-a) mindhárom iskolatípusban egyetért azzal az állítással, amely szerint az országnak olyan pártra van szüksége, amely nem csak beszél, hanem oda is üt, ha kell. A vezér- és erőszakelvet egyetértők aránya a 2008-as vizsgálatban tovább növekedett.

A fiatalok ismereteinek nemzetközi összehasonlításban való vizsgálatára jelenleg csak az 1999-es CIVED adatok adnak lehetőséget. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a diákok többsége szinte minden országban tisztában volt az állampolgári ismeretanyaggal, viszont tudásuk sok esetben felszínesnek bizonyult. A legjobb összesített eredményekkel rendelkezők között egyaránt vannak hosszabb és rövidebb demokratikus múlttal rendelkező országok. Ezen államok közös vonása ugyanakkor, hogy a diákok általában jól szerepelnek az olvasási-szövegértési kompetenciamérésekben is. A hazai diákok eredményei nem térnek el a nemzetközi átlagtól, lexikális tudásuk viszont az átlagot meghaladja. Az alkalmazott tudást mérő kérdések közül a magyar gyerekek számára az antidemokratikus kormányzás felismerése ment a legnehezebben, legtöbbször pedig a diszkrimináló szituációt ismerték fel helyesen.

A CIVED kutatásban a gyerekeknek tény- és véleményállításokat is el kellett különíteniük egymástól. A hazai gyerekek közel fele nem tudott sikerrel megbirkózni ezzel a feladattal. Az interpretatív készségeket mérő kérdések közül pedig az okozta a legnagyobb nehézséget, ahol a helyes választ nem lehetett a mellékelt szövegből visszakeresni. A magyar gyerekek fele ezzel a feladattal sem tudott megbirkózni (4. táblázat).

	Vélemény	Tény	Interpretáció		
			Kitől származik az információ	Mit gondolnak az írók a magas adókról?	Mi mellett áll a hirdető párt?
Görögország	69 ↑	53 ↑	73 ↓	71 ↓	61 ↑
Egyesült Kir.	64 ↑	54	75	78	58 ↑
Finnország	62 ↑	68 ↑	85 ↑	84 ↑	52
Lengyelország	61 ↑	50	58 ↓	81	71 ↑
Svédország	58	54 ↑	73	75	62 ↑
Magyarország	53	48	78	77	49
Portugália	45 ↓	25 ↓	55 ↓	77	51
Németország	42 ↓	53	81 ↑	77	48

4. táblázat A interpretációs kérdésekre adott helyes válaszok aránya (%)

Forrás: CIVED 1999

A fiatalok részvétele: szervezeti tagság, önkéntesség, demokratikus tiltakozási formák

A hazai adatok néhány más országgal összehasonlítva a szervezetekhez tartozás tekintetében elég kiábrándítóak. Az önkéntes szervezethez való tartozás a hazai, a bolgár és a lengyel fiatalok körében szinte elhanyagolható mértékű, de a mediterrán államok fiataljai is legfeljebb 10 százalékban jelölték meg ezt a tagsági formát. Az önkéntesség a skandináv, szlovén és brit fiatalok körében a legmagasabb mértékű, ahol a fiatalok körülbelül negyede jelölte meg az önkéntes szervezeti tagságot. A párttagság szinte egyáltalán nem jellemzi a fiatal korosztályt. A legnépszerűbb szervezetek az országok többségében az egyházak, illetve a különböző sportklubok (5. táblázat).

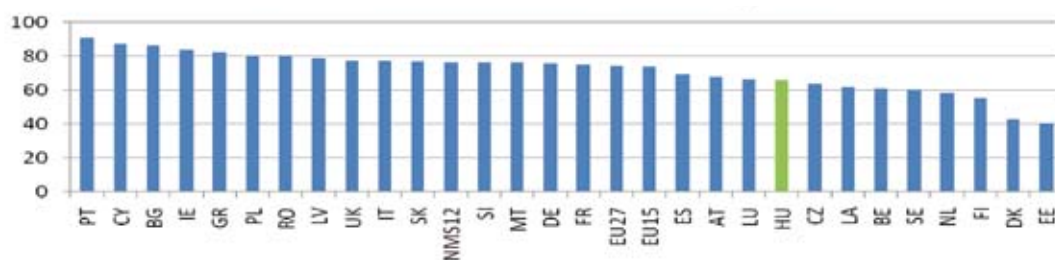
	Párt	Egyház	Sportklub	Önkéntes szervezet
Németország	2	43	46	10
Nagy-Britannia	8	29	44	22
Magyarország	0	25	13	2
Svédország	4	58	48	25
Csehország	3	15	35	12
Szlovénia	3	34	46	24
Lengyelország	0	64	14	4
Bulgária	2	2	5	2
Lettország	1	27	35	14
Szlovákia	1	13	27	18
Ciprus	9	1	21	7
Portugália	6	25	19	10
Finnország	3	72	39	29

5. táblázat Tagja-e valamely szervezetnek az alábbiak közül? (Igen %)

Forrás: ISSP (2004)

Az önkénteskedés alacsony aránya azonban nem feltétlenül tükröz érdektelenséget. Az is lehetséges, hogy nincs elég vonzó szervezet, illetve a meglévők nem érik el hatékonyan a fiatalokat. A Flash Eurobarometer 202 eredményei szerint itthon a diákok több mint 60 százaléka mondta, hogy ha elérhetőek lennének önkénteskedési lehetőségek, akkor aktívabb lenne (8. ábra).

Ha több önkénteskedési lehetőség volna

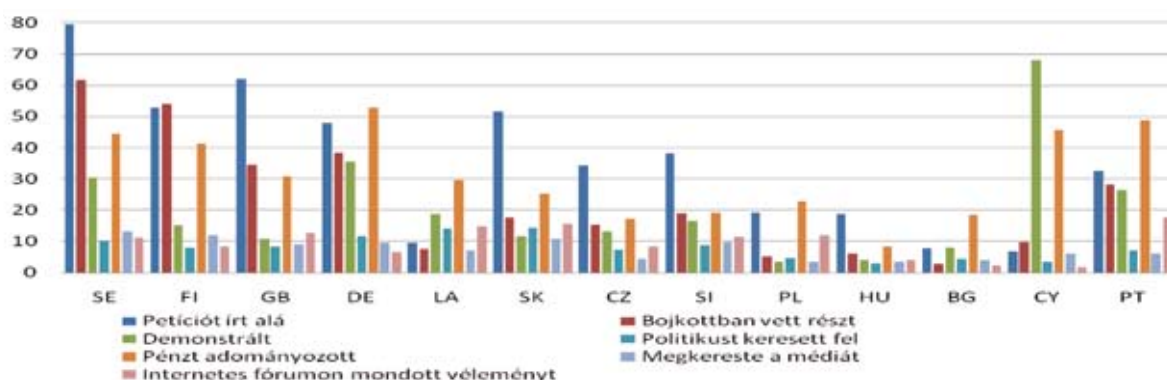

8. ábra Azok aránya, akik szerint segítené őket aktívabb állampolgárnak lenni, ha több önkénteskedési lehetőség volna (%)

Forrás: Flash Eurobarometer 202 (2007)

A CIVED is tartalmazott a diákok szervezeti tagságára vonatkozó kérdéseket. Az itt kapott kép az előzőhöz képest kicsit pozitívabb. Környezetvédelmi csoportok tekintetében a görögökkel és a portugálokkal együtt az élbolyba tartozunk: a diákok közel 30 százaléka vesz részt ilyen szervezet tevékenységében. Hasonló a hazai gyerekek részvétele a számítógépes csoportokban is.

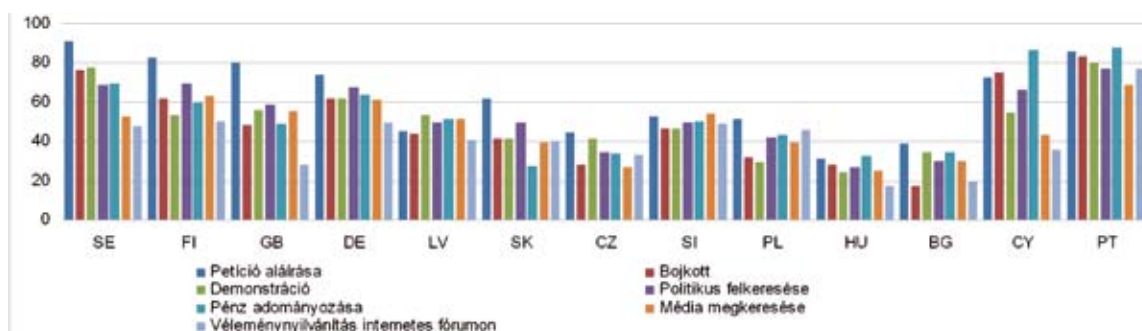
Felelős állampolgári magatartásnak számítanak a tiltakozás demokratikus formái is. Az ISSP 2004-es felvételének kérdései arra vonatkoztak, hogy az illető életében valaha részt vett-e bizonyos tiltakozó tevékenységekben. A tevékenységek között szerepelt a petíció és a demonstráció, a bojkott, a pénzadományozás, politikus és média felkeresése, valamint véleménymondás internetes fórumon. Az eredmények szerint a nyugati és északi országok általában tapasztaltabbnak tűnnek az egyes részvételi formák tekintetében, mint a posztoszocialista államok fiataljai. Az utóbbi államok között a magyar és a bolgár fiatalok számítanak a legtapasztalatlanabbnak: a magyaroknál csak a petíció aláírása, a bolgároknál pedig a pénzadományozás esetén érte el a részvételi arány a 10 százalékot (9. ábra).

9. ábra 29 év alattiak tiltakozási részvétele

Forrás: ISSP 2004

A részvételi arány mellett a részvételi hajlandóság is alacsony a magyar fiatalok körében. A passzívak kevesebb mint harmada gondolja azt, hogy valaha is részt fog venni ilyen tevékenységben. A magyar fiatalok részvételi potenciálja minden más ország eredményét alulmúlja. A jelenség ugyanakkor egyáltalán nem tűnik posztoszocialista sajátosságnak, ugyanis a lengyelek, szlovének, szlovákok és lettek is aktívabb jövőt jósolnak saját maguknak több részvételi forma tekintetében is (10. ábra).

10. ábra Részvételi potenciál azon fiatalok körében, akik még nem vettek részt az adott tiltakozási tevékenységekben (%)

Forrás: ISSP 2004

Kísérletek az állampolgári aktivitás komplex mérésére: összesített aktív állampolgárság indikátorok

Az ESS adatait használva Bryony Hoskins és társai¹³ a felnőtt népességre vonatkoztatva kidolgoztak egy ún. aktív állampolgárság összesített indikátort, amelynek négy dimenzióját különböztették meg: (1) politika; (2) civil társadalom; (3) közösségi életben való részvétel; (4) értékek.

Az eredmények alapján az állampolgári aktivitás tekintetében egy képzeletbeli átló mentén tagolódik Európa. Az északi és a nyugati államok magasabb indexértékekkel aktívabbnak, a déliek és a keletiek viszont kevésbé aktívnak számítanak. A kelet-európai államok közül a lengyelek kitűnnek az értékek tekintetében elért magas eredményükkel. A magyarok ugyanakkor minden dimenzió vonatkozásában gyenge eredményeket produkálnak.

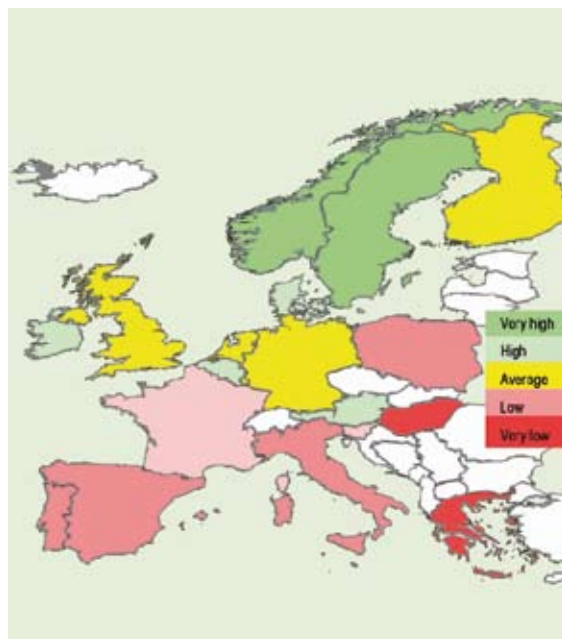
11. ábra Hoskins aktív állampolgárság-térképe

Forrás: Hoskins et al. (2006), Figure 1, 7. oldal

Az aktív állampolgárság indikátor összevethető bizonyos makromutatókkal is. Hoskinsék negatív korrelációt találtak például az aktivitás és a korrupciós index¹⁴ között. Ez azt jelenti, hogy minél tisztábbnak érzik a közéletet egy adott ország lakói, annál inkább hajlandóak aktív, felelős állampolgárként viselkedni.

Hoskinsék magas, viszont pozitív irányú korrelációt figyeltek meg az index és az adott országban egy főre jutó GDP, illetve a Human Development Index¹⁵ (HDI) között is. Ez azt jelenti, hogy minél jobb fejlettségi mutatókkal rendelkezik egy állam, annál jellemzőbb rá az emberek aktívabb állampolgári részvétele. Ez összecseng Ronald Inglehart azon megállapításával, amely szerint a gazdasági és életkörülmények fejlődése, az emberek forrásokkal való ellátottsága az ún. posztmateriális értékek fontosabbá válásával jár együtt.¹⁶ Ezek a posztmateriális értékek (pl. a közöség fontossága) pedig az aktív állampolgárság modern értelmezésében is hangsúlyosak.

Közepes erősségű összefüggést sikerült ezen kívül megállapítani az aktivitás és a Global Gender Gap Index¹⁷ tekintetében is, mely a férfiak és nők közötti különbséget négy területen méri (munkahely, iskola, egészségügy és politika). Az aktív állampolgárság indikátor és az index közötti pozitív kapcsolat azt jelenti, hogy azokban az országokban, ahol a két nem közötti társadalmi különbségek alacsonyak, ott az aktív állampolgárság index magasabb.

Hoskins és társai 2008-ban a CIVED adatainak felhasználásával is kidolgoztak egy összesített aktív állampolgárság-indikátort (6. táblázat).¹⁸

ÁLLAMPOLGÁRI ÉRTÉKEK

a konvencionális állampolgárság fontossága, a mozgalom központú állampolgárság fontossága

TÁRSADALMI IGAZSÁGOSSÁGGAL KAPCSOLATOS ÉRTÉKEK ÉS ATTITŰDÖK

nőkkel, kisebbségekkel, iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök

RÉSZVÉTELLEL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK

politikai tájékozottság és érdeklődés, hajlandóság közösségi tevékenységekben való részvételre, iskolai részvételre való hajlandóság, felnőttkori politikai aktivitással kapcsolatos attitűdök, felnőttkori szavazási hajlandóság

DEMOKRATIKUS INTÉZMÉNYRENDSZERREL KAPCSOLATOS ISMERETEK

mi „tesz jót ill. rosszat” a demokráciának, jogok, demokratikus ismeretek, interpretációs képességek

6. táblázat Az összesített aktív állampolgárság indikátor faktorai

Forrás: Hoskins et al. (2008), Figure 4, 36. oldal

Az összesített indikátor¹⁹ alapján jól teljesítenek a déli mediterrán államok, különösen Ciprus és Görögország, de hasonló értékeket találunk néhány poszt-socialista országban (Lengyelország, Szlovákia és Románia) is (12. ábra). Az északi államok közül a norvégok szerepelnek a legjobban, a többiek a rangsor középső tartományában helyezkednek el. A sort két balti állam, Észt- és Lettország, valamint Belgium francia nyelvű tartományai zárják.

12. ábra Az európai országok pozíciója a Hoskinsék által készített összesített aktív állampolgárság indikátor alapján.

Forrás: Hoskins et al. (2008), Figure 6, 43. oldal

Hazánk a demokratikus intézményrendszer ismerete és a társadalmi igazságosság dimenziókban a középmezőny alján helyezkedik el. Mindkét esetben nálunk jobban teljesítenek az északi államok, míg néhány balti állam, Bulgária vagy Románia pedig rosszabbul. A részvételi attitűdök és az állampolgári értékek tekintetében már jobb a helyzet, ezekben a középmezőny felső részéhez tartozunk. Mi több, az állampolgári értékek dimenziójában a magyar diákok az északi államok tanulóihoz képest is jobban szerepelnek.

A hazai adatokat néhány poszt-socialista ország szereplésével összevetve megállapítható, hogy eredményeink minden dimenzióban a szlovénekéhez és a bolgárokéhoz hasonlóak (7. táblázat). Magyarország minden dimenzióban rosszabb eredményeket ért el, mint Lengyelország és Szlovákia. Romániához képest pedig csak az ismeretek területén teljesítettek jobban a magyar gyerekek.

	Összetett indikátor ²⁰	Ismeretek ²¹	Részvételi attitűdök ²²	Társadalmi igazságosság ²³	Állampolgári értékek ²⁴
Lengyelország	↓	↓	↓	↓	↓
Szlovákia	↓	↓	↓	↓	↓
Csehország	~	~	↑	↓	↑
Szlovénia	~	~	~	~	~
Románia	↓	↑	↓	↓	↓
Bulgária	~	~	~	~	~

7. táblázat Magyarország eredményei néhány poszt-socialista állammal összevetve az összesített indikátor és egyes dimenziói tekintetében

Forrás: Hoskins et al. 2008

~: nincs szignifikáns különbség

↓: hazánk szignifikánsan alacsonyabb eredményt ért el

↑: hazánk szignifikánsan magasabb eredményt ért el

Hoskinsék összevetették a felnőttekre és a gyerekekre vonatkozó összesített aktív állampolgárság indikátort. Ennek alapján hazánk az egyetlen ország, ahol a fiatalok és az idősebbek is hasonlóan alacsony mértékű aktivitást mutatnak. Az állampolgári aktivitás alacsony szintje tehát úgy tűnik, hazánkban életkortól független.

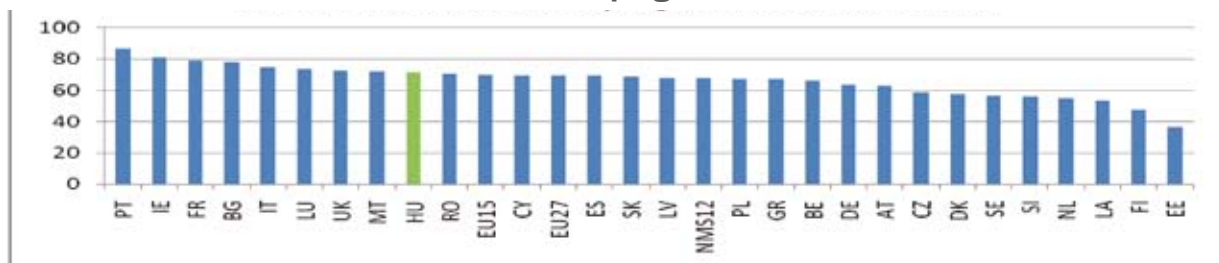
Az iskola szerepe

A Nemzeti Alaptanterv kulcskompetenciaként határozza meg a szociális és állampolgári kompetenciát, illetve kiemelt fejlesztési feladatként az aktív állampolgárságra, demokráciára nevelést. A cél tehát megvan, a megvalósítás azonban már korántsem zökkenőmentes.²⁵

Az iskolai nevelés iránti igény jelen van a magyar társadalomban. Egy 1995-ös nemzetközi kutatás eredményei szerint²⁶ hazánkban volt a legmagasabb (28 százalék) azok aránya, akik szerint az iskola felelőssége a család felelőségénél nagyobb kellene, hogy legyen a gyermek személyes és társadalmi fejlődését illetően.²⁷ Egy 2003-ban az akkor csatlakozásra váró uniós tagállamok körében végzett Eurobarometer²⁸ felmérés eredményei szerint pedig a fiatalok 26 százaléka első, míg további 20 százaléka második legfontosabb csatornaként említette az iskolát, ahonnan információt szerez a fiatalok civil és politikai részvételével kapcsolatban. Magyarországon az iskola ugyanolyan fontos csatorna a fiatalok számára, mint a család vagy a barátok.²⁹

A Flash Eurobarometer 202 adatai alapján nálunk és Bulgáriában mutatkozik a legnagyobb igény a kötelező állampolgári ismeretek oktatása iránt: a fiatalok háromnegyede tartja ezt fontosnak.³⁰ A többi hasonló múltú állam a középmezőnyben, a nyugati és északi országok pedig leginkább a lista második felében helyezkednek el (13. ábra).

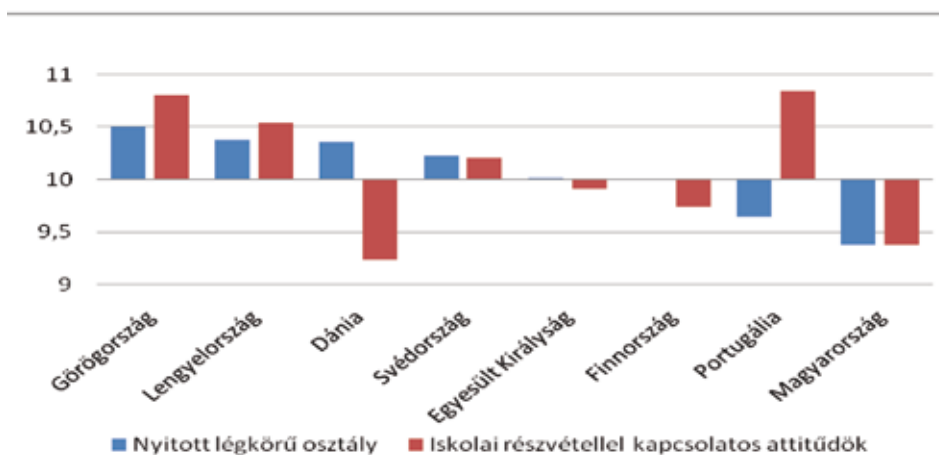
Ha lenne kötelező állampolgári ismeretek oktatás

13. ábra Azok aránya, akik szerint segítené őket aktívabb állampolgárnak lenni, ha lenne kötelező állampolgári ismeretek oktatás (%)

Forrás: Flash Eurobarometer 202 (2007)

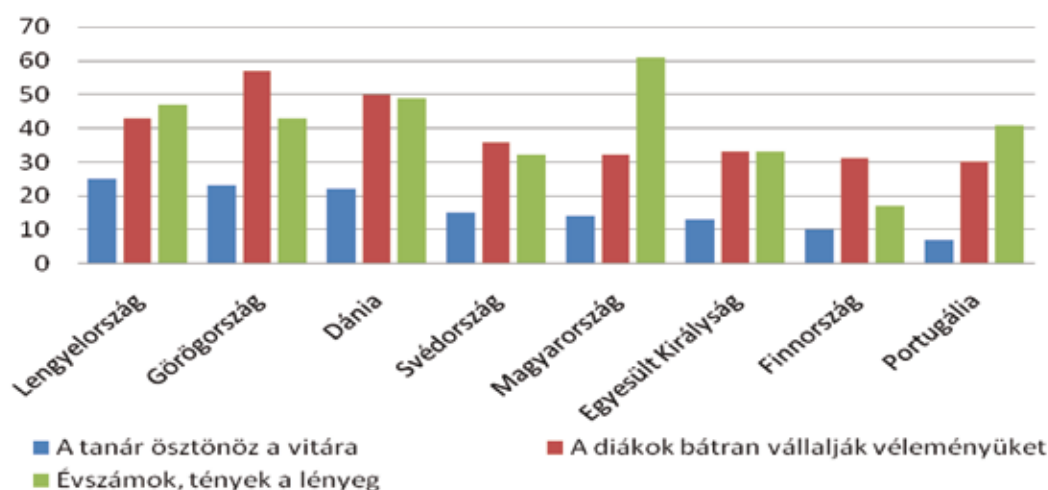
A CIVED kutatás azt is vizsgálta, hogy mennyire érzik a diákok nyitottnak az osztálytermi légkört. Szinte minden ország magasabb eredményeket ért el a nyitott osztálylégkört és az iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdöket mérő skálákon, mint a magyarok (14. ábra). A tanulók iskolai részvételük hatékonyságáról sincsenek itthon meggyőződve: nem gondolják, hogy a szerveződések segíthetnének az iskolai problémák megoldásában és a csoportos fellépés eredményességében sem hisznek.

14. ábra A nyitott osztályléggörű és az iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök skáláinak eredményei³¹
Megjegyzés: a nemzetközi átlagot a 10-es érték jelöli

Forrás: CIVED 1999

A magyar diákok kevésbé érzik, hogy a tanáruk vitára ösztönöznék őket és csak minden harmadik szerint fontos az, hogy a diákok vállalják a saját véleményüket. Több mint 60%-uk úgy érzi, hogy a társadalomismeret-órákon az adatok és a tényszerű információk átadásán van a hangsúly (15. ábra).

15. ábra Tantermi klímával kapcsolatos attitűdök a fiatalok körében (%) (4-es skálán a 4-es értéket adók aránya: „nagyon fontos”)

Forrás: CIVED 1999

Végezetül érdemes megvizsgálni a pedagógusok jó állampolgárról alkotott percepcióit is, melyeket angol és magyar pedagógusok interjú vizsgálata alapján Fülöp Márta elemzett behatóan. Elemzése szerint a magyar pedagógusok számára a fogalom legfontosabb eleme a morális viselkedés (jogkövetés, adófizetés, morális viselkedés, felelősség), míg a brit válaszadók szerint a jó állampolgári szerep legfontosabb vonása a közösségi életben való részvétel (aktív részvétel a helyi közösségekben, kooperáció, altruizmus, tolerancia, mások megértése) (8. táblázat).

	Anglia	Magyarország
Közösség	80	29
Moralitás	37	50
Kognitív ismeretek	25	9
Aktivitás	34	28
Összesen	176	116

8. táblázat A jó állampolgár fogalmi meghatározása a magyar és az angliai pedagógusok szerint (említések száma)

Forrás: Ross, A., Read, B., Pergar Kuscer, M., Fülöp, M., Pucko, C., Berkics, M., Sándor, M., Hutchings, M.: Teachers' Constructions of Citizenship and Enterprise: Using Associative Group Analysis with teachers in Hungary, Slovenia and England. *The New Educational Review*, 2005, Vol. 7. No.3-4., pp. 127-155.

Több jel is arra mutat, hogy az iskola nem tudja, illetve nem akarja felvállalni a demokráciára nevelést. Szabó Ildikó és Örkény Antal vizsgálata³² a fiatalok kommunikációs struktúráit elemezte, külön figyelmet fordítva a politikai és gazdasági témák jelenlétére. A kutatásban felsorolt témákról a fiatalok inkább az iskolán kívül beszélgettek. Így a diákoknak a politikai pártokról és az ország gazdasági helyzetéről szóló beszélgetései is általában a családban, a szülőkkel folytak. Az elemzés fő tanulsága az volt, hogy az iskolai kommunikáció a szakmai tudás átadására, információközvetítésre korlátozódik és az oktatási intézmények nem igazán vállalnak fel politikai és erkölcsi szocializációs tevékenységeket.

Tapasztalataink szerint az iskola tabuként kezeli a vitás, érzékeny, sokszor indulatokat kiváltó fontos társadalmi kérdések megtárgyalását. A magyar iskolarendszer a normatív, előre meghatározott kérdésekben és válaszokban gondolkodó szemlélet és tananyag mentén szerveződik. Így sem tudásanyagában, sem módszereiben nincs felkészülve arra, hogy nyitott kérdéseknek és vélemények ütköztetésének adjon teret. Az oktatásból hiányzik a fejlett vitakultúrára nevelés, amely a tudatos és aktív állampolgári részvétel alapja. A diákok nem tanulják meg, hogy miként formáljanak véleményt és mit kezdjenek a sajátjukkal ellentétes véleményekkel. Ennek oka nagyrészt a pedagógusképzésben gyökeredzik, ahol az ilyen készségeket fejlesztő módszerek háttérbe szorulnak, vagy e módszerek megismertetése paradox módon elméleti formában történik.³³

Az aktív állampolgárságra nevelés nem pusztán ismeretátadásról szól, hanem attitűdformálásról és érték közvetítésről is. Ezen túlmenően az állampolgári szerep fejlesztésének nem kizárólagos helye az iskola. Ugyanakkor az iskola megfelelő színtere lehet a szakpolitikai beavatkozásnak. Az iskolai állampolgári nevelést ma leginkább az ún. „whole school approach” kifejezéssel jellemzik: olyan légkörnek kell uralkodnia az egész intézményben, amely kedvez a diákok felelős állampolgárrá nevelésének. Ehhez Magyarországon elengedhetetlenül fontos egy átfogó közpolitika kidolgozása, mely középpontba helyezi az iskolai tananyag tartalmi és módszertani megújítását, valamint a demokratikus iskolairányítás és a pedagógusképzés fejlesztésének kérdését.

A MÁSODELEMZÉSHEZ FELHASZNÁLT FŐBB ADATBÁZISOK ÉS KUTATÁSOK

CIVED – Az IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) által vezetett, a fiatalok állampolgári kompetenciáit vizsgáló eddigi legjelentősebb nemzetközi kutatás. 1999-ben zajlott, mintája 28 ország – közöttük Magyarország – 14 éves fiataljai köréből került ki. A kutatást 2009-ben megismételték (ICCS néven), hazánk azonban ebben nem vett részt.

Flash Eurobarometer 202 – A CIVED-ICCS kutatás mellett az egyetlen olyan nemzetközi vizsgálat, amely kifejezetten a fiatal korosztályra és az állampolgári tudatosságra vonatkozik, sőt hazánk is részt vett benne.

ESS (European Social Survey) – nemzetközi vizsgálat, amely a részt vevő országok felnőtt lakosságát vizsgálja. A kutatás törzsmodulokból és ún. rotációs modulokból áll. A törzsmodul célja a főbb társadalmi trendek monitorozása. Az alábbi témakörök tartoznak ide: az intézmények iránti bizalom, a médiahasználat, a politikai elkötelezettség és részvétel, a társadalmi-politikai orientációk, a kormányzat megítélése, erkölcsi, társadalmi és politikai normák, etnikai és vallási hovatartozás, egészségi állapot, biztonság, pszichológiai jól-lét (well-being) és a társadalmi-demográfiai háttér információk. A törzsmodulban szerepel számos, az aktív állampolgárság szempontjából is fontos kérdés (pl. értékek, részvétel stb.).

ISSP (International Social Survey Program) – olyan, kezdetben 5-6 országra kiterjedő kutatás, melyben napjainkra már több mint negyven ország vesz részt. Az európai országok mellett az Egyesült Államok, Kanada, Japán, Ausztrália, Izrael, Dél-Afrika és egyes latin-amerikai országok kapcsolódtak be a kutatási programba. Az ISSP témák évről-évre változnak, de fókuszukban mindig a közvélemény és a társadalmi attitűdök vizsgálata áll. Eddig a társadalmi kapcsolatok és egyenlőségek, a nők és a család, a munkával és munkanélküliséggel kapcsolatos attitűdök, a vallásosság, a környezetvédelem és a nemzeti azonosságtudat témakörökben végeztek felmérést.

WVS (World Values Survey) – eredetileg az Európai Közösség tíz tagországában, 1981-ben megkezdett European Values Study (EVS) nemzetközi adatfelvétele. A kutatásnak eddig öt befejezett hulláma készült el: 1981-1984; 1989-1993; 1994-1999; 1999-2004; 2005-2008. A kutatás nemzetközi és kultúraközi értékrendszerbeli változások monitorozását tűzte ki célul. A WVS alapján Ronald Inglehart kidolgozta az értékrendszerbeli változások átfogó elméletét. Az eddigi kutatásokban több mint 80 országról szerepelnek adatok. Magyarország a régió egyetlen olyan országa, amely a kutatás minden hullámában szerepelt.

Szabó Ildikó-Örkény Antal (1996) Tizenévesek állampolgári kultúrája – a kutatók az adott évben végzős középiskolás korosztály állampolgári kultúráját vizsgálták. Az állampolgári kultúra elemeiként az érzelmek, ismeretek és értékek, valamint a fiatalok által követett politikai magatartás- és cselekvésminták álltak a kutatás középpontjában.

Gábor Kálmán: Sziget kutatások – Az 1999 óta éves rendszerességgel folyó felvétel a Szigetre járó fiatalokat vizsgálta. A kérdőíves lekérdezés kiterjedt a résztvevők családi, iskolai hátterére, a fiatalok fogyasztói, kommunikációs és kulturális státuszára. Vizsgálták a Szigetet látogató fiatalok élettervezésének alakulását, értékorientációit és ifjúsági identitását, politikai kulturális és szabadidős tevékenységét, pártszimpátiáját és ifjúsági csoportstílusokhoz való viszonyát és előítéleteit.

Csákó Mihály: Iskola és demokrácia (2005) – a főváros és négy megye (Baranya, Fejér, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg) 9. és 11. évfolyamra járó középiskolásainak demokráciaképét vizsgálta közel 7000 fős mintán. 2008-ban Iskola és társadalom címmel megismételték a kutatást, de Szabolcs megye helyett Csongrád megyében vettek fel adatokat, ezért a 2005-ös és 2008-as eredmények összehasonlítása fenntartásokkal tehető meg.

Ifjúság 2000, 2004 és 2008 kutatások – a hazai 15-29 éves korosztály reprezentatív mintáján készült kutatás. Az érintett kutatási témák a fiatalok életének széles spektrumát fedték le (társadalmi mobilitás, iskolázottság, egzisztenciális helyzet, családi helyzet, munkaerő-piaci helyzet, társadalmi közérzet, közéleti attitűdök, helyi közélet és helyi politika, ifjúsági szolgálatok, vallásosság, kulturális fogyasztás, egészség, életmód, sexualitás, sporthoz való viszony, informatikai ismeretek).

JEGYZETEK

¹ Alattvalók vagy polgárok lesznek? A fiatalok aktív állampolgársági készségei Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. Kutatási jelentés.

Elérhető a <http://www.aktivpolgar.hu/> és <http://www.tarki-tudok.hu/> honlapokon.

² Az Európa Tanács 1997-ben kezdett programjában kidolgozta a demokratikus állampolgárrá nevelés elméletének, megvalósítási politikájának és gyakorlatának kereteit, azóta folyamatosan figyelemmel kísérve a tagállamok közpolitikai intézkedéseit. (Lásd: All European Study on Education for Democratic Citizenship Policies. Council of Europe, Strasbourg, 2005.) Emellett a Miniszterek Bizottsága 2002-ben ajánlást fogadott el a demokratikus állampolgárságra nevelésről. (Council of Europe Recommendation Rec (2002) 12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship.) Az EU EURYDICE program keretében pedig átfogó tanulmány készült az állampolgári nevelésről Európa 30 országában. (Citizenship Education at School in Europe. Eurydice, Brussels, 2005)

³ Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC), 2006

⁴ Communication from the Commission: A coherent framework of indicators and benchmarks for monitoring progress towards the Lisbon objectives in education and training, 2006

⁵ Lásd: International Civic and Citizenship Education Study. A kutatást az International Association for the Evaluation of Educational Achievement (Nemzetközi Egyesület Az Oktatási Teljesítmények Értékelésére) nevű szervezet koordinálja. A kutatás az 1999-ben CIVED néven folyt vizsgálat utánkövetése.

⁶ Bryony Hoskins, Jochen Jesinghaus, Massimiliano Mascherini, Giuseppe Munda, Michela Nardo, Michaela Saisana, Daniel Van Nijlen, Daniele Vidoni, Ernesto Villalba: MEASURING ACTIVE CITIZENSHIP IN EUROPE. CRELL, 2006 Research Paper No. 4. European Commission, CRELL. <http://crell.jrc.ec.europa.eu/ActiveCitizenship/AC-Final%20Report-December%202006/measuring%20AC.pdf>

⁷ Szabó Ildikó - Örkény Antal: Tizenévesek állampolgári kultúrája. Minoritás Alapítvány, Budapest, 1998.

⁸ Young Europeans. A survey among young people aged between 15-30 in the European Union. Analytical report. Flash Eurobarometer 202. European Commission, 2007. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_202_en.pdf

- ⁹ Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263. European Commission, 2008. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_263_en.pdf
-
- ¹⁰ Csákó Mihály: Tizenévesek demokráciaképéről (Kivonat). Politológus Vándorgyűlés, Pécs, 2007. június 22. Lásd még: Iskola és társadalom 2008. Kutatás a középiskolások és a demokrácia viszonyáról. – Konferencia és sajtótájékoztató az adatok első olvasatáról, 2009. január 29. ELTE, Budapest
-
- ¹¹ Lengyel György: Vállalkozói hajlandóság, potenciális vállalkozók és kockázatkerülés. In Tárki Európai Társadalmi Jelentés 2009. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_lengyel.pdf
-
- ¹² Smart, S., Read, B., Ross, A. Primary School Children's Views of Cooperation and Competition in England, Slovenia and Hungary: comparison by country and by gender. In Ross, A. (ed) Teaching Citizenship. CiCe, London, 2005, pp. 117-122. <http://learning.londonmet.ac.uk/cice/docs/2005-117.pdf>
-
- ¹³ Bryony Hoskins, Jochen Jesinghaus, Massimiliano Mascherini, Giuseppe Munda, Michela Nardo, Michaela Saisana, Daniel Van Nijlen, Daniele Vidoni, Ernesto Villalba: MEASURING ACTIVE CITIZENSHIP IN EUROPE. CRELL, 2006, Research Paper No. 4. European Commission, CRELL. <http://crell.jrc.ec.europa.eu/ActiveCitizenship/AC-Final%20Report-December%202006/measuring%20AC.pdf>
-
- ¹⁴ A korrupciós index értékei 0 és 10 közé esnek, minél jobban közelít egy ország értéke az 10-hez, annál kevésbé jellemző az, hogy az emberek korruptnak éreznék az adott országot. A 2002-es korrupciós index Lengyelországban volt a legalacsonyabb (3,7) és Finnországban a legnagyobb (9,6). Magyarországon a 2006-os korrupciós index 5,2 volt.
-
- ¹⁵ A HDI a jólét olyan, az ENSZ által is használt mérőszáma, amelyet az adott országra jellemző várható élettartam, az írástudás mértéke, az oktatás és az életszínvonal mérőszámainak figyelembe vételével készítenek el, értéke 0 és 1 közötti lehet.
-
- ¹⁶ Inglehart, Ronald F., and Christian Welzel: The theory of human development: A cross-cultural analysis. European Journal of Political Research, 2003, 42(3): 341-379.
-
- ¹⁷ A Global Gender Gap Report a Világgazdasági Fórum kiadásában jelenik meg évente. A kutatás a nők esélyegyenlőségét helyezi középpontba. Az index 0 és 1 közötti értéket vehet föl, a 0 a két nem közötti legnagyobb mértékű egyenlőtlenséget, az 1 pedig a nemek teljes egyenlőségét jelentené.
-
- ¹⁸ Bryony Hoskins, Ernesto Villalba, Daniel Van Nijlen, and Carolyn Barber: Measuring Civic Competence in Europe - A composite Indicator based on IEA Civic Education Study 1999 for 14 years old in School. European Commission, CRELL, 2008. EUR 23210 http://active-citizenship.jrc.it/Documents/active%20citizenship/BryonyCCI_JRC42904_final.pdf
-
- ¹⁹ Az indikátorok kifejlesztéséhez új skálákat használtak. Minél nagyobb a skála értéke, annál inkább tekinthető aktív állampolgárnak az illető.
-
- ²⁰ Az összetett skála értékei 494 (Észtország) és 642 (Ciprus) között szóródtak, Magyarország eredménye 523.
-
- ²¹ Az ismeretek skála értékei 437 (Chile/Kolumbia) és 595 (Ciprus) között szóródtak, Magyarország eredménye 512.
-
- ²² A részvételi attitűdök skála értékei 443 (Csehország) és 613 (Ciprus) között szóródtak, Magyarország eredménye 493.
-
- ²³ A társadalmi igazságosság skála értékei 571 (Lettország) és 707 (Ciprus) között szóródtak, Magyarország eredménye 586.

²⁴ Az állampolgári értékek skála értékei 496 (Finnország) és 676 (Görögország) között szóródtak, Magyarország eredménye 567.

²⁵ A kerettanterv bevezetése a modernizációs területek számára feszültséget teremtett, ami abból adódott, hogy a hagyományos tantárgyi struktúrában nehéz volt helyet találni a modern tartalomnak és módszereknek. A konfliktus feloldására született meg a modultantárgy fogalma, illetve fejlesztettek ki oktatási programcsomagokat ezt a területet is érintve. A vállalkozói készségek fejlesztése is ezekben a programcsomagokban kapott helyett, ugyanakkor ezek iskolában való elterjesztése - több okból is - igencsak nehézkesnek tűnik.

²⁶ Education at a glance: OECD indicators. OECD, Centre for Educational Research and Innovation, Paris, 1995.

²⁷ Összehasonlításként az OECD átlag 5 százalék volt, és még a többi ország közül a legmagasabb eredményt elért Portugáliában is csak a válaszadók 14 százaléka gondolkodott hasonlóképpen.

²⁸ Youth in New Europe. Candidate Countries Eurobarometer 2003.1. European Commission, 2003.

²⁹ A „legfontosabb” jelölések aránya 25% (család) illetve 26% (barátok) volt.

³⁰ Ugyanakkor az adatok azt mutatják, hogy a fiatalok politika iránti érdeklődése nem függ össze azzal, hogy mennyire értik azt.

³¹ E skálák esetében a 10-es érték jelöli a nemzetközi átlagot.

³² Szabó Ildikó-Örkény Antal: A tizenévesek állampolgári kultúrája, ibid.

³³ Mátrai Zsuzsa: In Transit: Civic Education in Hungary. In: Civic Education Across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA Civic Education Project. (Ed. by Judith Torney-Purta, John Schwille and Jo-Ann Amadeo) IEA, Amsterdam, 1999. 341- 371. oldal.

A kutatási összefoglalót készítette: Gáti Annamária, kutatásvezető: Lannert Judit

A szövegben kinyilvánított nézetek nem feltétlenül tükrözik az Aktív Állampolgárság Alapítvány véleményét.

A kiadvány szerzői jogait az Aktív Állampolgárság Alapítvány gyakorolja. A szöveget, illetve annak fejezeteit teljes terjedelmében idézni az Alapítvány hozzájárulásával lehet. Egyes, kisebb terjedelmű szövegrészeket idézése a pontos forrás megjelölésével lehetséges.
Kapcsolatfelvétel: info@aktivpolgar.hu

Kiadja az Aktív Állampolgárság Alapítvány

Az „Alattvalók vagy polgárok lesznek?” című kutatás elkészítését az Open Society Institute támogatta.

Grafikai tervezés: Tóth Andrej

Budapest, 2010. június

AKTÍV ÁLLAMPOLGÁRSÁG ALAPÍTVÁNY